

RAZPRAVE

UGLED KMEČKEGA POKLICA IN POLKMETOV V SLOVENSKI DRUŽBI PO DRUGI SVETOVNI VOJNI

AVTORJA

dr. Nika Razpotnik Visković

Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Geografski inštitut Antona Melika,
Gosposka ulica 13, SI – 1000 Ljubljana, Slovenija
nika.razpotnik@zrc-sazu.si

dr. Miha Seručnik

Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Zgodovinski inštitut Milka Kosa,
Novi trg 2, SI – 1000 Ljubljana, Slovenija
miha.serucnik@zrc-sazu.si

UDK: 911.3:316.343:63-051(497.4)

COBISS: 1.02

IZVLEČEK

Ugled kmečkega poklica in polkmetov v slovenski družbi po drugi svetovni vojni

Družbeni ugled kmečkega poklica in polkmetov po drugi svetovni vojni je eden izmed pomembnih dejavnikov, ki so vplivali na socialno-ekonomsko preobrazbo slovenskih kmetij ter posledično na preobrazbo slovenske podeželske pokrajine. V prispevku predstavljamo najprej zgodovinske okoliščine deagrarizacije in nastajanja polkmetij. Sledi analiza ugleda kmečkega poklica in polkmetij na temelju javnomnenjskih raziskav iz obdobja med letoma 1968 in 2003, iz katerih je razviden družbeni odziv na povojno politično in gospodarsko dogajanje. V sklepnem delu predstavljamo še širši geografski in sociološki pogled na medsebojno prepletenost povečanja števila polkmetij ter preobrazbe slovenskega podeželja.

KLJUČNE BESEDE

geografija podeželja, zgodovina, polkmetije, kmečki poklic, deagrarizacija, agrarna reforma, javno mnenje

ABSTRACT

Respectability of the farming profession and part-time farmers in Slovene society after World War II

The social respectability of the farming profession and part-time farms after WWII is an important factor of the socio-economic transformations of farms and consequently of the agrarian landscape transformation in Slovenia. The article begins with putting the process of deagrarisation and the formation of part-time farms into historic perspective. Further on, results of an analysis of the respectability of the farming profession and part-time farmers are presented. The analysis is based on the public opinion surveys in the period between 1968 and 2003, which reflect on how society dealt with post-war political and economic developments. Conclusion gives broader geographical and sociological perspective concerning interconnection between part-time farms increase and transformation of Slovenian agrarian landscape.

KEY WORDS

rural geography, history, part-time farms, farming profession, deagrarisation, agrarian reform, public opinion

Uredništvo je prispevek prejelo 15. junija 2012.

1 Uvod

Intenzivna deagrarizacija slovenskih pokrajin po drugi svetovni vojni je posledica več dejavnikov. Taki so mobilnost kmečke delovne sile med drugim spodbudili šibek ekonomski položaj kmetij, zagotavljanje večje socialne varnosti, želja po drugačnem načinu življenja in nizek ugled kmetijstva v družbi. Industrija je sprva potrebovala predvsem nekvalificirano delovno silo, ki je predvsem izhajala iz kmečko prenaseljenega podeželja. Izobrazbena struktura podeželskih prebivalcev se je postopoma izboljševala, s tem pa so se povečale tudi možnosti za zaposlovanje v nekmetijskih dejavnostih. V ta proces so bili vse pogosteje vključeni tudi (potencialni) nasledniki kmetij. Prehod gospodinjstev iz kmečkega v nekmečko je ponavadi potekal postopoma in pogosto ne do konca – nastale so polkmetije, ki še danes v Sloveniji predstavljajo prevladujočo socialno-ekonomsko obliko kmetij.

V prispevku smo se osredotočili na analizo družbenega ugleda kmečkega poklica ter polkmetij po drugi svetovni vojni, ki je kot dejavnik zaposlitvene mobilnosti kmečkega prebivalstva vplival na preoblikovanje slovenskega podeželja.

V želji po celovitejši obravnavi teme smo uporabili multidisciplinarni pristop. Najprej smo procesa deagrarizacije in nastajanja polkmetij postavili v zgodovinski okvir. Nadaljevali smo z analizo javnomnenjskih raziskav iz obdobja od 1968 do 2003, v katerih smo iskali družbeni odziv na povojno politično in gospodarsko dogajanje, pri tem pa nas je zanimal ugled kmečkega poklica in položaj polkmetov. Slednji so v veliki meri pripomogli k preobrazbi slovenskega podeželja, zato smo v prispevek vključili tudi geografski in sociološki pogled na te procese.

2 Agrarna reforma in povojno obdobje

Čas agrarne reforme po drugi svetovni vojni je obdobje, ki je močno zaznamovalo podobo slovenskega podeželja. Z določitvijo največje dovoljene površine, ki jo je lahko imel v lasti posameznik (do 10 ha) ter razlastitvijo in razdelitvijo oziroma podržavljenjem veleposesti, so oblasti v letih 1945–1953 radikalno in trajno spremenile strukturo zemljiških posesti. Njene posledice so deloma vidne še danes, saj je še vedno najštevilčnejša skupina kmetij v velikostni kategoriji od 5 do 10 ha.

K agrarni reformi je pristopila že prva Jugoslavija (Janša 1964; Janša-Zorn 1987), vendar zaradi načina izvedbe, večjih učinkov na strukturo kmetijskih posesti ni imela. Po določilih iz leta 1919 naj bi se veleposestnikom vzelo obdelovalno zemljo nad 75 ha oziroma nad skupno površino 200 ha. Prejemniki naj bi razlaščno zemljo dobili v začasni zakup, do časa, ko bi se uredila zakonodaja. Dejansko so razdelili blizu 15.000 ha (od prvotno predvidenih 200.000 ha) obdelovalne zemlje med 22.000 kmetov, kar je v povprečju pomenilo 0,66 ha na prejemnika (Lazarević 1994; Čepić 1995).

Druga svetovna vojna je slovensko ozemlje razdelila med tri zasedbene sile – Italijo, Nemčijo in Madžarsko – ter s tem razrezala prostor tudi v gospodarskem smislu. Kot vodilna sila odpora proti okupatorjem je izšla Komunistična partija. Njen temeljni program je bil sprememba družbenega sistema, ki naj vodilno vlogo podeli delavskemu razredu (proletariatu) oziroma Komunistični partiji kot njegovemu predstavniku. Sprva agrarno vprašanje Komunistične partije niti ni zanimalo, saj ni bilo predmet »proletarske in socialistične revolucije«. Razlastitev veleposestnikov je partijske pisce zanimala kvečjemu kot način odstranitve ostankov fevdalizma. V zadnjih letih pred vojno pa tema agrarne reforme v zapisih in izjavah Komunistične partije vse bolj prehaja v ospredje. Sprememba stališč je bila posledica spoznanja, da se je treba interesom kmetov bolj posvetiti, če naj jih pridobijo za cilje revolucije (Čepić 1995).

V času vojne so se ta stališča okrepila in spomladi 1942 je bil sprejet sklep o razlaščanju »tujih nasilnikov« oziroma »tujih veleposestnikov« in njihovih pomočnikov. Argumentacija sklepa je bila, da bo razlaščena zemljiška posest služila kot odškodnina za škodo povzročeno v vojni. Prvotni sklep dejan-

sko niti ni imel značaja prave agrarne reforme, saj ni predvideval delitve zasežene zemlje med kmete. Zaradi omejenega obsega osvobojenih ozemelj agrarne reforme med vojno niso razglasili. Kljub temu je zasežena zemlja prehajala na osvobojenih ozemljih, zlasti na Dolenjskem in Notranjskem, v last kmetov. Ponemotno so se uveljavile tudi kolektivne oblike obdelovanja zemljišč, za katere je formalno skrbela Osvobodilna fronta. Vsekakor so prakse iz časa vojne predstavljale zametke za povojno izvedbo reforme (Čepić 1995).

Takoj po koncu vojne, avgusta 1945, je začasna ljudska skupščina Demokratične federativne Jugoslavije sprejela zakon o agrarni reformi in kolonizaciji. Decembra istega leta je sledil še republiški zakon za Slovenijo. Januarja 1946 so začele z delom agrarne komisije, ki so glavnino svojega dela opravile že v prvih štirih mesecih reforme. Zemljiški sklad (razlaščenca zemlja) je zajel 266.480 ha zemljišč (približno 63 % od tega gozd; v številkah ni upoštevanega Slovenskega primorja). Vključeval je zasebne posesti večje od 45 ha, cerkveno posest, zemljo v lasti bank, podjetij, delniških družb in zemljo nekmetov – ljudi, ki so živeli na vasi, a opravljali kak drug poklic (gostilničarji, zdravniki, odvetniki ...) (Čepić 1999).

Posebno skupino so predstavljala zaplenjena zemljišča, v kateri so bile posesti nemških državljanov in zemljišča podjetja Emona. Zaplenjena posestva so predstavljala kar 56 % vseh zemljišč v zemljiškem skladu, a so bila precej manjša od razlaščenih. Za razdelitev so oblasti dovolile le približno šestino zemljišč v zemljiškem skladu. Do zemlje so bili upravičeni le kmetje z manj kot 5 ha zemljišč (Čepić 1999).

Ekonomske posledice agrarne reforme niso bile ugodne. Kmetje, ki so dobili nepremičnine iz zemljiškega sklada, si niso bistveno opomogli. Zaradi majhnosti posesti so morali iskati dopolnilni vir dohodka v industriji, kar je pospeševalo deagrarizacijo in preobrazbo kmetov v polkmete. Odprava velikih kmetij je povzročila tudi težave s preskrbo, saj drobne posesti niso ustvarjale presežkov za trg. Kmetijska proizvodnja je bila posledično nižja kot v predvojnem obdobju (Čepić 1999). Proces spreminjanja lastniških razmerij se je v kmetijstvu zaključil leta 1953, ko se je lastništvo zemljišč, ki so ostala nerazdeljena v zemljiškem skladu, dokončno preneslo na državo. Ta je svojo lastnino nato oddajala v trajno uporabo kmetijskim organizacijam.

Glavni posledici agrarne reforme sta bili: tako imenovano »osredinjenje slovenske vasi« oziroma premoženjsko izenačenje kmetov ter povečanje števila zemljiških lastnikov. Spremljalo ju je še precejšnje povečanje državne lastnine v nepremičninah (Čepić 1999). Takšen razplet, ki za ekonomski položaj kmetov ni bil ugoden, pravzaprav ne sme biti presenetljiv. Kot opozarja Čepić (1995; 1999), je bil glavni namen agrarne reforme političen. Z razlastitvijo velikih posestnikov in zaplembo premoženja nemških lastnikov, je vodstvo nove države na svojo stran pridobilo družbeni sloj, ki je ob koncu vojne še vedno predstavljal pretežni del slovenskega prebivalstva. Da je pri tem šlo za zavezništvo, ki ni bilo brez nasprotij v temeljnih težnjah obeh »strani«, kažejo tudi svarila pred pridobitvijo prevelikega vpliva velikih kmetov ali »kulakov« (Rogoznica 2011). Po drugi strani družbeni in ekonomski učinki niti niso bili v nasprotju s težnjami novih oblasti. Z odstranitvijo velikih posesti so kmete preoblikovali v veliko bolj egalitaran družbeni sloj. Iskanje dodatnega zaslužka v neagrarnem sektorju in odhajanje s kmetij zaradi ekonomske nerentabilnosti, je hkrati zagotavljalo dovolj delovne sile v industriji, ki je bila ena glavnih prioriteta socialističnih oblasti (Čepić 1995).

Lazarević (2011) kot enega izmed ciljev komunističnega režima, pri uveljavitvi centralno-planškega sistema, navaja odpravo kmetov kot družbenega sloja ter odpravo kmetov kot ekonomskih subjektov. Orodje za doseg tega naj bi bila tudi kolektivizacija kmetijstva (prisilno včlanjevanje kmetov v kmetijske zadruge), ki se začne leta 1948 in naleti na velik odpor. Sčasoma so ideološki pritiski na kmečko prebivalstvo popustili. V 1950-ih letih so kmetje postali ekonomski subjekti in bili kot taki tolerirani s strani države, vendar je bil ekonomski obseg njihovega dela omejen tako pri obsegu zemljišč kot tudi pri investicijah za povečevanje proizvodnje. Omenjeno dogajanje v obdobju po drugi svetovni vojni je negativno vplivalo na sprejemanje kmetov ter kmetijstva v družbi na sploh (Lazarević 2011).

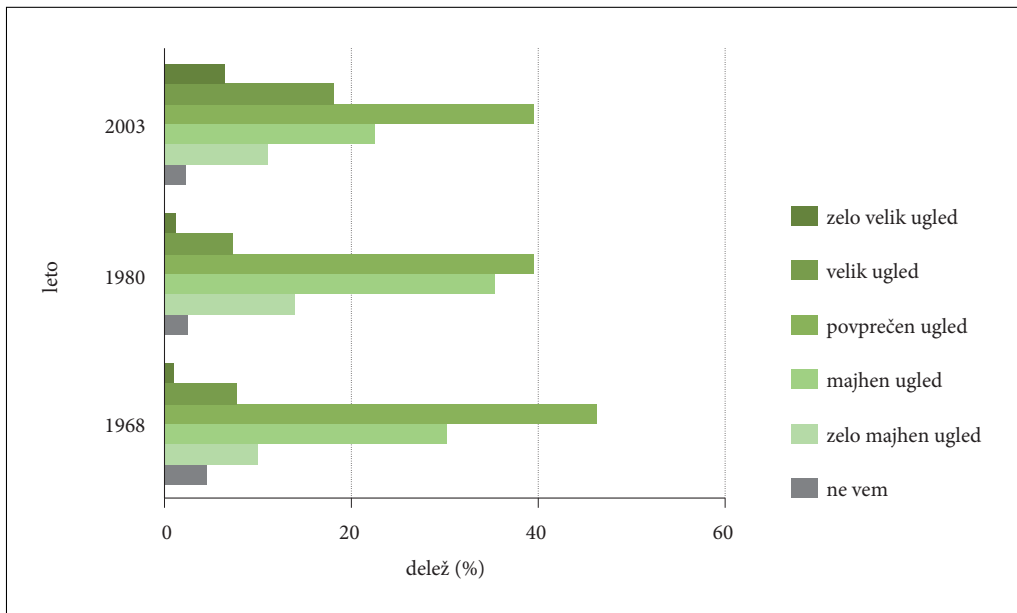
3 Ugled kmečkega poklica in polkmetov v slovenski družbi

Makarovičeva (1991) glede družbeno-političnega ozračja v odnosu do kmetov navaja, da so se v povojnem obdobju možnosti zaposlovanja nekvalificirane, tudi kmečke delovne sile, naglo povečevale, s tem pa tudi perspektiva poklicnega in visokošolskega študija za kmečke otroke. »... V industrijski razvoj naravnana politika je tlačila, če že ne onemogočala, razvoj zasebnega kmetijstva. V skladu s tem je upadal ugled kmečkega poklica, hkrati pa so se zmanjšale možnosti preživljanja na kmetiji.« (Makarovič 1991, 135).

Raziskave slovenskega javnega mnenja, ki jih je opravljala Center za raziskovanje javnega mnenja, so pokazale, da je bil ugled kmečkega poklica v povojnem obdobju v primerjavi z drugimi poklici nizek in je na takem položaju ostal do začetka 21. stoletja (Toš in sodelavci 1997; 2004). Razlogov za nespoštovanje kmečkega poklica ne poznamo povsem, nedvomno pa je k temu prispevalo politično zapostavljanje kmetov, povzdigovanje delavstva ter krepitev pomena izobraževanja za posameznikov socialno-ekonomski položaj. Ugled kmečkega poklica je še posebej vplival na mlade, potencialne prevzemnike kmetij, ki so se neredko raje odločali za zaposlitev izven kmetije, kar jim je omogočila vedno višja izobrazbena struktura in boljše zaposlitvene možnosti. Kljub vsemu pa je bilo javno mnenje še manj kot kmetom naklonjeno poklicu nekvalificiranega delavca, ki se v vseh treh referenčnih letih pojavlja na dnu lestvice (preglednica 1).

V okviru javnomnenjskih raziskav so odgovori na vprašanje: »Kakšen ugled ima po vašem mnenju poklic kmeta?«, pokazali (slika 1), da se je ugled kmečkega poklica med letoma 1968 in 1980 zmanjšal, med letoma 1980 in 2003 pa nekoliko povečal (upoštevali smo odgovore *velik* in *zelo velik* na eni strani ter *majhen* in *zelo majhen* na drugi). Ob tem moramo opozoriti, da anketiranci niso izražali svojega mnenja o ugledu kmečkega poklica, temveč so ocenjevali, kakšen je po njihovem mnenju odnos družbe do poklica kmeta.

Pri analizi javnega mnenja nas je zanimalo tudi, kako se je javnost odzivala na številčno vse pogostejše polkmete. Le-ti so bili tarča javne kritike, saj se je v družbi oblikovalo splošno prepričanje, da so

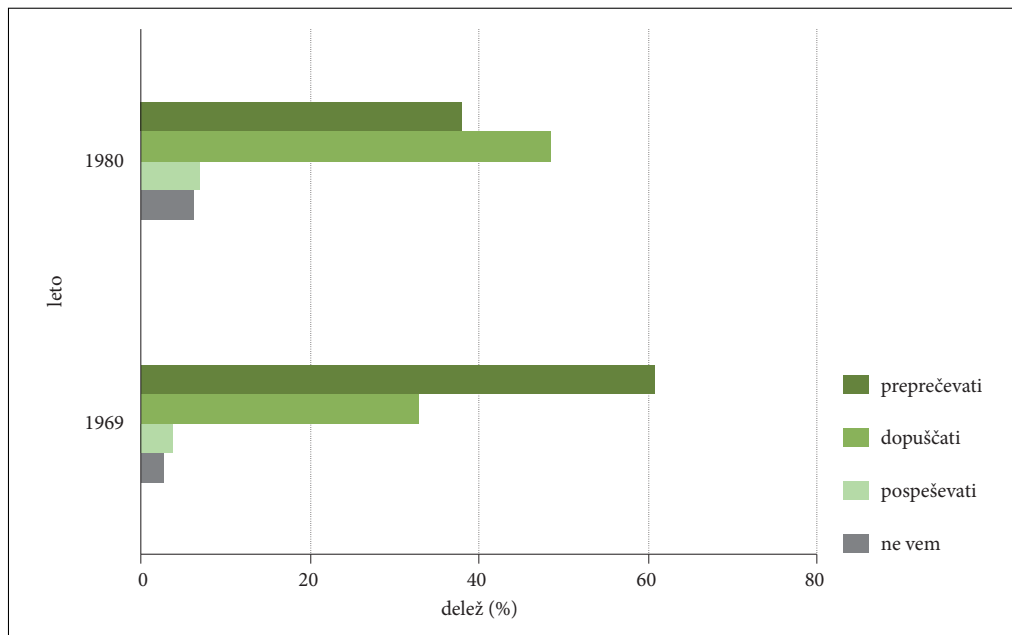
Slika 1: Odgovori na vprašanje: »Kakšen ugled ima po vašem mnenju poklic kmeta?« v javnomnenjskih raziskavah v referenčnih letih (Toš in sodelavci 1997; 2004).

Preglednica 1: Poklici, razvrščeni od najbolj do najmanj uglednega glede na slovensko javno mnenje v letih 1968, 1980 in 2003 (Toš in sodelavci 1997; 2004).

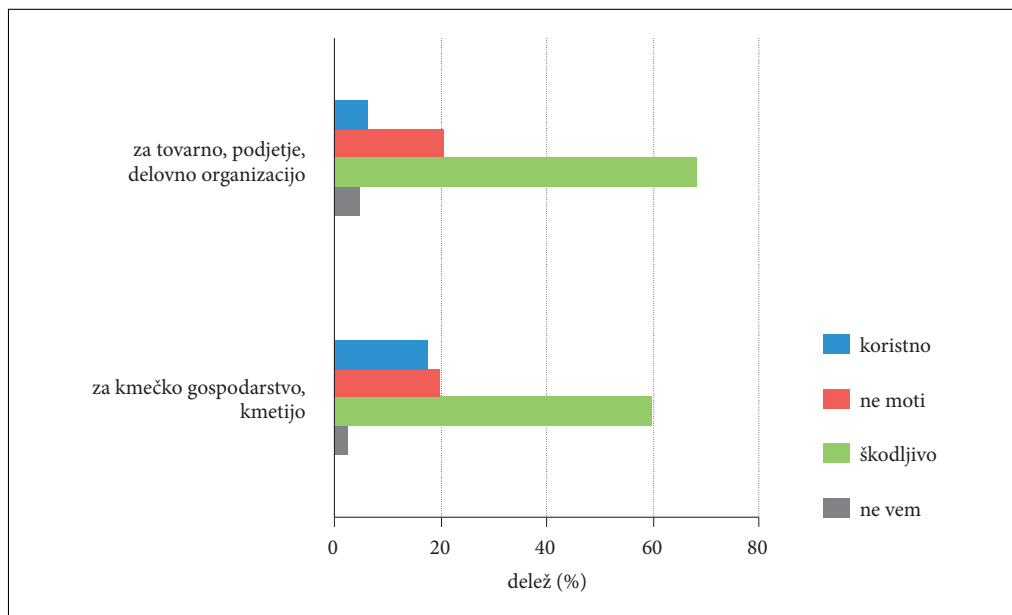
	1968	1980	2003
najbolj ugleden	zdravnik	zdravnik	zdravnik
	direktor večjega podjetja	direktor večjega podjetja	znanstvenik
	inženir	univerzitetni profesor, znanstvenik	univerzitetni profesor
	univerzitetni profesor	diplomirani inženir	direktor velikega podjetja
	učitelj	poklicni politik	sodnik
	duhovnik	oficir	raziskovalec
	visokokvalificirani delavec	učitelj	inženir
	poklicni politik	obrtnik	medicinska sestra
	oficir	duhovnik	učitelj
	obrtnik	miličnik	minister
	miličnik	pisarniški uslužbenec	novinar
	pisarniški uslužbenec	visokokvalificirani delavec	poslanec
	kmet	kmet	obrtnik
	nekvalificirani delavec	nekvalificirani delavec	oficir, častnik
			policist
			duhovnik
			lastnik majhne firme
			kvalificirani delavec
			knjigovodja
			prodajalec
			kmet
najmanj ugleden			nekvalificirani delavec

polkmetje pri redni zaposlitvi manj učinkoviti kot ostali industrijski delavci. Glavni očitki so bili, da prihajajo na delo utrujeni, nimajo razvitih delovnih navad in vrednot industrijske družbe, pogosto izostajajo iz dela, zlasti v času večjih del na kmetiji, v večji meri kot drugi zaposleni obremenjujejo zdravstveno varstvo in podobno (Barbič 1990). Barbičeva (1990) tudi ugotavlja, da so bila takšna menja razširjena predvsem med tistimi vprašanimi, ki s skupino polkmetov niso imeli neposrednih stikov. Hkrati priznava, da so imeli vsaj nekateri očitki realno podlago v primerih, ko je ena oseba opravljala oba poklica. Odnos do polkmetov kažeta tudi javnomnenjski raziskavi, ki sta bili opravljene leta 1969 in 1980. Rezultati so prikazani na slikah 2 in 3.

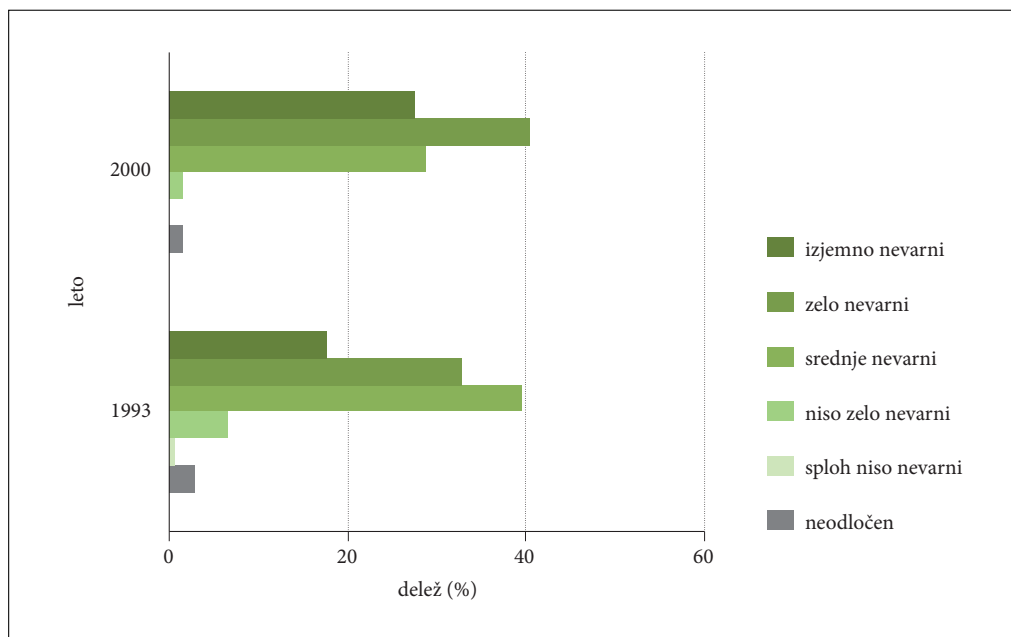
Oster odnos javnosti do polkmetov, ki ga izkazujejo rezultati raziskave leta 1969, se je v naslednjem desetletju nekoliko omehčal, saj je delež opredeljenih za preprečevanje dvojne zaposlitve padel s 60,7

Slika 2: Odgovori na vprašanje: »Ali bi po vašem mnenju morali v Sloveniji preprečevati, dopuščati ali celo pospeševati dvojno delo – na zemlji in v tovarni – in s tem nastajanje 'kmetov-delavcev' (polproletarcev)?« v javnomnenjskih raziskavah v dveh referenčnih letih (Toš in sodelavci 1997; 2004).

Slika 3: Odgovori v javnomnenjski raziskavi na vprašanje: »Ali je takšno dvojno delo na zemlji in v tovarni koristno ali škodljivo?« (Toš in sodelavci 1997).

Slika 4: Delež odgovorov v javnomnenjski raziskavi na vprašanje: »Ali na splošno mislite, da so pesticidi in druga kemična sredstva, ki jih uporabljajo v kmetijstvu za okolje škodljiva« (Toš in sodelavci 1997; 2004).

na 38,1 %. Vprašane je pri dvojni zaposlitvi zmotilo predvsem prepričanje, da polkmetje na eni strani zanemarjajo svoje kmečko gospodarstvo, na drugi strani pa niso zadosti učinkoviti pri delu v tovarni oziroma delovni organizaciji. Ob tem ne smemo zanemariti dejstva, da so bili polkmetje zaradi svoje dvojne dejavnosti pogosto v boljšem finančnem in gmotnem položaju od čistih kmetov ali od delavcev. Sčasoma se je v družbi uveljavilo splošno prepričanje, da je dvojna zaposlitev vir bogatenja in ne le ekonomska nujnost, ter jo je kot tako enačila z delom na črno.

Ugled kmetov v družbi je danes odvisen od dveh dejavnikov: njihove ekonomske moči in mnenja javnosti o kmetih ter kmetijstvu, ki pa je pogosto negativno. Kmetom se očita onesnaževanje okolja s pesticidi in gnojili (Kladnik, Rejec Brancelj in Smrekar 2005; Smrekar in Kladnik 2008), uporaba škodljivih snovi pri predelavi hrane, zviševanje cen pridelkov in prejemanje državnih subvencij ter drugih oblik pomoči, ki izvirajo iz davkoplačevalskega denarja. Deloma je za slabo podobo v očeh javnosti soodgovorno tudi neobjektivno medijsko poročanje o kmetijskih zadevah, strokovna literatura in strokovni dogodki pa dosežejo le ozek krog ljudi, predvsem tiste, ki se s kmetijstvom aktivno ukvarjajo (Primožič 2010).

Kljub vsemu pa je v javnosti vse bolj prisotno zavedanje, da ima kmetijska dejavnost poleg primarne proizvodne funkcije tudi pomembne socialne in okoljske učinke. Politično prepoznavanje pomembnosti večnamenske vloge kmetijstva pomeni v praksi predvsem razvojno, strukturno in finančno podporo za tiste kmete, ki aktivneje skrbijo, da kmetijstvo ne bi povezovali le s pojmom proizvodnje hrane, ampak tudi s prizadevanji za kakovost bivanja, socialno varnostjo v marginaliziranih podeželskih območjih, ohranjanjem tradicionalnih elementov kulturne pokrajine ter varovanju okolja.

Kot dopolnitev k povedanemu je treba omeniti še nedavno objavljeno delo Černič Istenečeve (2011) o medijski podobi kmeta v Sloveniji, ki je nastala na podlagi analize časopisnih člankov napisanih v letih 2008–2010 ter pregleda strokovne literature o vlogi kmetijstva in njegovi podobi v sodobni družbi. Poleg dejavnikov, ki smo jih v pričujočem prispevku že našli, omenjena študija izpostavlja temeljne

spremembe, ki so se zgodile v razvitem svetu v odnosu ljudi do hrane in njene produkcije. Danes potrošnikom posredujejo hrano prehrabno predelovalna industrija in trgovci, kmetijstvo pa zagotavlja kvečjemu polizdelke. Posledično se za običajnega potrošnika izgublja preglednost nad izvorom hrane. Po drugi strani ostajajo končni kupci slabo seznanjeni s težavami, s katerimi se soočajo pridelovalci hrane, saj mediji o tem sorazmerno malo poročajo (Černič Istenič 2011).

4 Vpliv deagrarizacije in pojava polkmetij na preobrazbo pokrajine

To poglavje smo namenili razmišljanju o tem, ali je kritični družbeni pogled na kmečki poklic in polkmete po drugi svetovni vojni vplival na preobrazbo slovenske pokrajine. V kolikor je to eden izmed razlogov za omejevanje oziroma opuščanje kmetijske dejavnosti, še posebej pri mladih potencialnih naslednikih kmetij, potem je odgovor pritrdilen.

Že Makarovičeva (1991), kasneje pa tudi Kerbler (2006; 2008; 2010) ugotavlja, da se kritičen pogled družbe na kmečki poklic (marginalizacija kmečkega poklica ter kmečkega življenja nasploh) ter percepcija tega pogleda pri kmetih samih kaže v tem, da so na kmetijah na eni strani starši vzpodbujali svoje otroke za nekmečke poklice, po drugi strani pa potencialni nasledniki vzpodbud za doseganje višje izobrazbe pogosto niso bili deležni oziroma je bilo to večkrat nezaželeno. Izobraževanje in zaposlitev zunaj kmetijstva namreč lahko pomeni zeleno luč za odhod potencialnega naslednika s kmetije in posledično opustitev kmetijske dejavnosti.

Barbičeva (1990) s tem povezuje spremembe podeželja, ki je predstavljalo enega od virov urbanege razvoja, a hkrati izgubljalo lastno identiteto. Urbani način življenja je najhitreje prodiral v tista podeželska območja, v katerih so prebivalci kmetovanje dopolnjevali z zaposlitvijo izven kmetijstva ali drugimi oblikami plačanega dela ter dnevno potovali med krajem bivanja ter krajem zaposlitve.

Polkmetije, kot posledica intenzivne industrializacije in deagrarizacije, so bili prepoznani kot pomemben element regionalne strukture in hkrati indikator stopnje ter intenzivnosti razkroja klasične podeželske pokrajine (Klemenčič V. 1968). Poznavanje njihovega načina mišljenja, reagiranja, odnosa do zemlje, načina rabe tal, produkcijske usmerjenosti v kmetijstvu je bilo nujno za razumevanje sprememb v uporabi zemljišč. Prehajanje delovne sile iz kmečke v nekmečko oziroma tako imenovano preslojevanje se je preučevalo tako z naravnega kot z družbenega vidika, upoštevajoč zgodovinski razvoj, naravni potencial in posestne razmere (Medved 1970).

Problematika polkmetij se je izpostavljala tudi v razpravah o sodobnem prelogu kmetijskih zemljišč, predvsem s socialno-ekonomskega vidika njegovega nastanka. Razvoj socialno-ekonomske struk-

NIKA RAZPOTNIK VISKOVIĆ

Slika 5: Nova stanovanjska gradnja med kmetijo in kmetijskimi zemljišči.

ture slovenske družbe je potekal po specifični poti prek številnih tipov polkmečkih gospodinjstev; temu je sledil tudi razvoj podeželske pokrajine. Kljub preslojevanju iz kmečkega v polkmečki stan je veliko prebivalstva ostalo na starem domu in v lasti ohranilo kmetijska zemljišča, ki so se posledično še bolj drobila na tista s funkcionalnim in tista z nefunkcionalnim lastništvom (Klemenčič M. 1975).

Kmetijska zemljišča so prehajala iz kmečkih v last mešanih in nekmečkih gospodinjstev, kar se je odražalo v videzu pokrajine. Pospešena urbanizacija je postopoma brisala mejo med mestom in vasjo, polkmetu pa približala odjemalce kmetijskih produktov in s tem pospešila njihovo preobrazbo iz samooskrbnih v tržna kmetijska gospodarstva. Ta proces je (bil) značilen predvsem za obmestna območja. M. Klemenčič (1974) je s socialno-ekonomsko analizo vzhodne Gorenjske na primer ugotovil, da sta se na ravninskih in prometno dostopnejših območjih oblikovala dva različna tipa polkmetij: tip mladih polkmečkih gospodinjstev, ki so kmetovala na moderen način, presežek delovne sile pa se je zaposloval izven kmetijstva, ter tip ostarelih polkmečkih gospodinjstev, ki so bili prisiljeni v vztrajanje pri starem načinu gospodarjenja, za preživetje pa so potrebovali tudi dohodke iz nekmetijskih dejavnosti.

Razlika med mladimi čistimi kmeti in polkmeti se je pokazala pri zunanji podobi zgradb in kmečkih dvorišč. Mladi kmetje so najprej poskrbeli za ureditev gospodarskega poslopja, šele nato za stanovanjsko hišo, pri polkmetih pa je bilo obratno, saj so ti praviloma najprej obnovili stanovanjsko hišo ali na zemljišču zgradili novo, gospodarsko poslopje pa prezidali v garažo, delavnico ali ga pustili neizkoriščenega (Klemenčič M. 1974).

Kos (1993) je ugotovil, da je bilo za slovensko povojno suburbanizacijo značilno, da se del prebivalstva, ki je šel skozi proces deagrariacije in se zaposlil v novih industrijskih obratih, ni preselil v mesta, temveč je ostal na podeželju. Ta proces je dodatno spodbudil še pomanjkljivo delujoč trg nepremičnin in premajhno število oziroma prepočasna gradnja stanovanj v mestih. Stranski učinek neformalne gradnje na deagrariiranih območjih je bila drobitev kmetij, spreminjanje namembnosti kmetijskih zemljišč in veliko število nelegalnih gradenj brez lokacijskih in gradbenih dovoljenj. Kos (1993) pojasnjuje, da je bila tovrstna gradnja pravzaprav eden izmed socialnih blažilcev negativnih učinkov nesmiselne prostorske politike države, ki je zavirala intenzivno gradnjo na mestnih območjih. Posledica te politike je bila gradnja velikega števila individualnih hiš in razpršen vzorec poselitve, ki je sporen predvsem zaradi nizke gostote prebivalstva in uporabe prostora (Kladnik in Petek 2007; Uršič in Hočevnar 2007).

5 Sklep

Slovensko javno mnenje je bilo v drugi polovici prejšnjega stoletja do polkmetov zelo kritično. Kmečki poklic je veljal za enega izmed najmanj uglednih, v družbi pa se je ustalilo tudi splošno prepričanje, da je dvojna aktivnost, torej na kmetiji in izven nje, škodljiva in nedopustna. Polkmetje naj bi bili odgovorni za zanemarjanje kmetijske zemlje in uničenje tradicionalne kmetijske kulturne pokrajine. Na delovnem mestu izven kmetije naj bi bili zaradi preobremenjenosti in utrujenosti manj učinkoviti, s tem pa so škodovali delovni organizaciji in ostalim zaposlenim v njej. Očital se jim je previsok skupni dohodek in sodelovanje v sivi ekonomiji. Negativno mnenje je bilo še posebej prisotno med ljudmi, ki so priznali, da z nobenim izmed polkmetov niso imeli tesnejših osebnih stikov (Barbič 1990). Zaradi tega verjetno niso poznali motivov, zaradi katerih so se kmetje odločali za iskanje dodatnega zaslužka, in niso bili seznanjeni z življenjskim standardom, ki ga je omogočala kmetija. Niso se ukvarjali s problemom dolgoletne neizenačenosti pravic delavcev in kmetov ter vseh njihovih družinskih članov, kot so pravica do zajamčenega osebnega dohodka, pravica do pokojninskega in invalidskega zavarovanja, pravica do zdravstvenega zavarovanja in pravica do porodniškega dopusta. Še manj pa so se verjetno zavedali pomena polkmetij pri ohranjanju poseljenosti in kultiviranosti tistih podeželskih območij, na katerih razmere za bivanje in delo na kmetiji niso omogočale dostojnega preživetja.

Intenzivna industrializacija v dosegu dnevnega prihajanja na delo je prebivalcem podeželskih območij omogočila, da so še vedno obdelovali kmetijska zemljišča in družinski proračun dopolnjevali

z zaposlitvijo izven kmetijstva, a na račun prostega časa, letnega dopusta, zgodnjega vstajanja ter odhajanja na delovno mesto, visoke stopnje organiziranosti in povečanih fizičnih ter psiholoških naporov.

O polkmetijah torej ne moremo govoriti le v kontekstu deagarizacije in izgube podeželskega značaja pokrajine, ampak tudi obratno. Na območjih, kjer so razmere za kmetijsko dejavnost tako skromne, da ne omogočajo ekonomskega in demografskega preživetja čistih kmetij, so polkmetije prevzele ključno vlogo pri ohranjanju poseljenosti pokrajine, in na teh območjih vzdržujejo človeški, socialni ter ekonomski potencial.

6 Viri in literatura

- Barbič, A. 1990: Kmetov vsakdan: položaj in prihodnost družinskih kmetij na Slovenskem. Ljubljana.
- Čepić, Z. 1995: Agrarna reforma in kolonizacija v Sloveniji?(1945–1948). Maribor.
- Čepić, Z. 1999: Spremembe v posestni sestavi v Sloveniji po drugi svetovni vojni (1945–1953). Slovenci in Makedonci v Jugoslaviji. Ljubljana, Skopje.
- Černič Istenič, M. 2011: Medijska podoba kmetijstva in kmeta v Sloveniji. Politike reprezentacije v Jugovzhodni Evropi na prelomu stoletij. Ljubljana.
- Janša, O. 1964: Agrarna reforma v Sloveniji med obema vojnama. Zgodovinski časopis 18-1. Ljubljana.
- Janša-Zorn, O. 1987: Agrarna reforma. Enciklopedija Slovenije 1. Ljubljana.
- Kerbler, B. 2006: Demografski potencial hribovskih kmetij na Dravskem Pohorju. Dela 25. Ljubljana.
- Kerbler, B. 2008: Prostorska razporeditev hribovskih kmetij v alpski in predalpski Sloveniji po stanjih in odločitvah glede nasleditve na njih. Geografski vestnik 80-2. Ljubljana.
- Kerbler, B. 2010: The role and importance of owners' perceptions and opinions in preserving continuity between generations on Slovenian mountain farms. Acta Geographica Slovenica 50-1. Ljubljana. DOI: 10.3986/AGS50102
- Kladnik, D., Petek, F. 2007: Kmetijstvo in spreminjanje rabe tal na Ljubljanskem polju. Geografski vestnik 79-2. Ljubljana.
- Kladnik, D., Rejec Brancelj, I., Smrekar, A. 2005: Kmetijsko obremenjevanje. Podtalnica Ljubljanskega polja. Geografija Slovenije 10. Ljubljana.
- Klemenčič, M. 1974: Socialnogeografska transformacija podeželja na primeru vzhodne Gorenjske. Geographica Slovenica 5. Ljubljana.
- Klemenčič, M. 1975: Sodobni prelog v SR Sloveniji: problem odnosa človek – priroda. Geografski vestnik 47. Ljubljana.
- Klemenčič, V. 1968: Problemi mešane strukture gospodinjstev in kmečkih gospodarstev v Sloveniji. Geografski vestnik 40. Ljubljana.
- Kos, D. 1993: Racionalnost neformalnih prostorov. Ljubljana.
- Lazarevič, Ž. 1994: Kmečki dolgovi na Slovenskem: socialno-ekonomski vidiki zadolženosti slovenskih kmetov 1848–1948. Ljubljana.
- Lazarevič, Ž. 2011: Dvestoletne poti slovenskega kmetijstva. Prispevek na mednarodni razstavi Okus Evrope Bistra pri Vrhniki. Medmrežje: http://863.gvs.arnes.si/fck_files/image/Dogodki11/TE/kmetijstvo.pdf (18. 9. 2011).
- Makarovič, M. 1991: Družine z vitalnih in odmirajočih kmetij v luči nekaterih odnosov. Prihodnost slovenskega podeželja. Novo mesto.
- Medved, J. 1970: Spremembe v izrabi zemljišča in preslajanje kmečkega prebivalstva v Sloveniji v zadnjih dveh desetletjih. Geografski vestnik 42. Ljubljana.
- Primožič, M. 2010: Vzorci obnavljanja kmečkega prebivalstva – dejavniki odločanja za kmečki poklic in kmečko družino na območju upravne enote Kranj. Diplomsko delo, Biotehniška fakulteta Univerze v Ljubljani. Ljubljana.
- Rogoznica, D. 2011: Iz kapitalizma v socializem: gospodarstvo cone B Svobodnega tržaškega ozemlja. Koper.

- Smrekar, A., Kladnik, D. 2008: Gnojišča na Ljubljanskem polju. Georitem 7. Ljubljana.
- Toš, N., Klinar, P., Roter, Z., Markič, B., Mlinar, Z., Trampuž, C. 1997: Vrednote v prehodu I. Slovensko javno mnenje 1968–1990. Ljubljana.
- Toš, N., Malnar, B., Hafner-Fink, M., Uhan, S., Kurdija, S., Miheljčak, V., Štebe, J., Bernik, I. 2004: Vrednote v prehodu III. Slovensko javno mnenje 1999–2004. Ljubljana.
- Uršič, M., Hočevar, M. 2007: Protiurbanost kot način življenja. Ljubljana.

7 Summary: Respectability of the farming profession and part-time farmers in Slovene society after World War II

(translated by Tanja Dominko)

The time of the agrarian reform after WWII left a strong mark on Slovene rural areas. By limiting the land size held by an individual land owner to 10 hectares and expropriating and redistributing or nationalising large estates, the government radically and permanently changed the structure of property between 1945 and 1953. The consequences are still partly visible today, as the majority of farms cover around 5 to 10 hectares.

Concerning the sociopolitical atmosphere enveloping farmers in the post-WWII era, Makarovič (1991, 135) writes that the employment opportunities for the non-qualified, including the agricultural, workforce increased considerably, thus leading more children of farmers to opt for vocational or university study programmes. »Industry-oriented politics hampered, if not disabled, the development of private agriculture. Thus the respectability of farmers decreased, which negatively affected the possibility of making a living only by farming.«

Slovene public opinion surveys, conducted by the Slovene Public Opinion and Mass Communication Research Centre, have shown that compared to other professions, the respectability of the farming profession in the post-war era was rather low and stayed that way until the beginning of the 21st century (Toš et al. 1997; 2004). The reasons for this lack of respect for the farming profession have not been entirely determined, but the political disregard for farming, the rise of the working classes and the growing importance of education for one's socio-economic situation certainly contributed to it. The low respectability of the farming profession considerably influenced the decisions of young people, potential future farm owners – given their higher education and better employment opportunities they often decided to seek employment outside agriculture. Nevertheless, the public had an even lower opinion of the non-qualified workforce, which occupied the bottom of public opinion polls in three reference years (1968, 1980, 2003).

In the second half of the 20th century, Slovene public opinion adopted a very critical stance towards part-time farmers. The farming profession was considered one of the least respectable and society in general was entrenched in the belief that double activity, on the farm and elsewhere, was damaging and unacceptable. Part-time farmers were held responsible for neglected farmlands and the deteriorated traditional agrarian landscape. At their workplaces outside the farm, they were supposedly less efficient due to being overworked and exhausted, and thereby a detriment to the organization and its other employees. Their joint income was supposedly too high and they were said to partake in the country's grey economy. This negative stance towards part-time farmers was especially noticeable among people who confessed that they had no close personal contact with any part-time farmers (Barbič 1990).

That is probably why they were not acquainted with the motives that spurred farmers on to seek additional sources of income and were not aware of the standard of living a farm permitted to its household members in agriculturally overpopulated areas. They did not address the problem of the long-time inequity between the rights of workers and the rights of farmers and all their family members, such as the right to a guaranteed wage, the right to pension and disability insurance, the right to health insurance and the right to maternity leave. They were probably even less aware of the importance of part-time

farms in retaining population density and land cultivation in those rural areas which on account of the poor conditions for living and working on a farm do not allow a decent life.

Part-time farms have been recognized as an important element of regional structure and an indicator of the degree and intensity of deterioration of the traditional agrarian landscape (Klemenčič V. 1968). Knowing their way of thinking and reacting, their attitude towards soil, land use, and agricultural production orientation was of key importance to understanding the changes in land use. The transfer of workforce from agricultural into non-agricultural, the so-called »transitioning«, was studied from a natural as well as a social point of view, bearing in mind historical development, natural potential and property conditions (Medved 1970).

Kos (1993) has established that one of the features of Slovene post-war »suburbanisation« was that part of the population, which had already gone through the process of deagrarianisation and was employed in new industrial plants, did not move to the urban centres but remained in the countryside. This process further impacted the already poorly functioning real estate market and the inadequately low number, or rather the much too slow construction of flats in urban centres. A side effect of informal construction on deagrarianised lands was the fragmentation of farms, the changing purpose of farmlands, and a high number of illegally constructed buildings, without location or construction licenses. Kos explains that this sort of construction was in fact one of the social buffers on the negative effects of the senseless spatial politics of the state, which hampered intensive construction in urban areas. A consequence of such politics was the construction of a high number of individual houses and a dispersed population pattern, which was questionable especially due to the low population density and inefficient use of space (Uršič and Hočevar 2007).

Still, one may not consider part-time farms only in the context of deagrarianisation and the loss of the agrarian character of the landscape. In areas where conditions for farming are so poor that they do not allow the economic and demographic survival of pure farms, part-time farms were of key importance to preserving a populated landscape, which retains human, social and economic potential.